

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 14 1 ● 2015

Microparels

uit het open duin

● Foto's: Arnold Wijker.

● Prachtmot.

Het open duin herbergt een bijzondere flora en fauna. Dit geldt ook voor de microvlinders, een groep van vlinderfamilies met meestal kleine tot zeer kleine afmetingen (spanwijdte 3 tot 40 mm). Dit artikel beschrijft enkele unieke soorten uit een aantal microvlinderfamilies die in het open duin voorkomen.

De vlinderfauna in de Noord-Hollandse duinen is rijk en gevarieerd. Dit heeft met name te maken met het aantal beschikbare soorten voedselplanten voor de rupsen en de verschillende microklimaten. Zo zijn er tot nu toe dertienhonderd soorten vlinders in het Noordhollands Duinreservaat aangetroffen. Een aantal daarvan is uniek voor Nederland.

De vlinderfauna van Nederland wordt tegenwoordig in 48 families van de microvlinders en 22 families van de macrovlinders (waaronder de dagvlinders) onderverdeeld. Het onderscheid in micro- en macrovlinder is puur gebaseerd op afmetingen en wordt niet ondersteund door recente DNA-onderzoeken. Zo

staan de dagvlinders tegenwoordig dichterbij diverse microvlinderfamilies dan bij de macronachtvlinderfamilies!

De grijze duinen **Duinviooltjesmot**

In het voorjaar kleurt het schrale en normaal door rendiermossen gedomineerde, grijsgekleurde, open duin paars van de duinviooltjes. Dit is het biotoop van de duinviooltjesmot (*Pancalia nodosella*), een zeer zeldzame soort in Nederland, slechts bekend uit enkele uurhokken langs de kust. De duinviooltjesmot behoort tot de prachtmotten (*Cosmopterigidae*). Ondanks het kleine formaat is het een schitterend beestje. Om de duinviooltjesmot te

zien moet je overdag in het biotoop rondlopen. De motten foerageren op bloeiende havikskruiden en vliegen zo nu en dan op uit de korstmosvegetatie, waar ze lastig terug te vinden zijn. Heel soms zitten ze op de duinviooltje. De rups leeft in juni en juli van deze plant en verpopt tussen de wortels om het volgend voorjaar af te wachten.

Smalle zilverbandboegsprietmot

Als je dan toch met je neus tussen de korstmossen zit, maak je ook kans de nog kleinere en zeldzamere, maar o zo prachtige, smalle zilverbandboegsprietmot (*Eulamprotes superbella*) te vinden. Ook deze soort houdt zich schuil tussen het rendiermos. Dit motje is een lid van de familie van de palpmotten (*Gelechiidae*), een groep die goed vertegenwoordigd is in dit soort schrale milieus. Ik heb de soort nooit zien foerageren, maar wel een keer 's nacht met een lichtval gevangen, wat bij de voorgaande soort nooit lukte. De smalle zilverbandboegsprietmot is gebonden aan

● Duinviooltjesmot.

● Duinsilenekokermot, koker op nachtsilene.

tijm. Het vlindertje is in slechts vier uurhokken aan de kust in Nederland vastgesteld, waarvan drie in de duinen van Noord-Holland.

Er is nog een palpmotje die erg op *superbella* lijkt, de zilverbandpalpmot (*Eulamprotes wilkella*). Deze mot vliegt wat later in de zomer en heeft aan het uiteinde van de antennes geen zwarte bandjes meer. Deze soort is te vinden langs de gehele Nederlandse kust.

Fijnzandvleugeltje

Een derde soort van de 'grijze' duinen en lid van de familie van de palpmotten is het fijnzandvleugeltje (*Scrobipalpa artemisiella*). Ook voor dit kleine vlindertje moet je op de knieën met name op stukken waar veel pollen tijm staan. Het palpmotje is wat meer geneigd om naast de korstmossen in kleine grasjes van bijvoorbeeld zandzegge te gaan zitten. De soort komt heel sporadisch 's nachts op het licht van een lamp af. Ook het fijnzandvleugeltje is in Nederland zeer zeldzaam en het aantal waarnemingen is beperkt. Mogelijk heeft dat te maken met het zeer kleine formaat en het biotoop waarin de vlinder te vinden is. Wel komen de meeste waarnemingen uit de duinen van Noord-Holland.

Duimuntvlinder

Een veel 'grotere' microvlinder die in dit biotoop vliegt is de duimuntvlinder (*Pyrausta ostrinalis*). De bouw van deze vlinder is heel anders dan de vorige besproken soorten. De vlinder vouwt de vleugels (spanwijdte 19 mm) niet in en is daardoor ook beter terug te vinden. De duimuntvlinder behoort

er kans de kokers te vinden van de duinsilenekokermot (*Coleophora galbulipennella*). Deze soort behoort tot de kokermottenfamilie (Coleophoridae). Je moet daarvoor in mei en juni de rozetten van de waardplant afzoeken die 'vlekmijnen' vertonen. De rups leeft in een buisvormige, zijden koker die aan de onderkant van het blad

Het onderscheid in micro- en macrovlinder is puur gebaseerd op afmetingen en wordt niet ondersteund door recente DNA-onderzoeken.

tot de grasmotten (Crambidae), een familie met veel soorten die veel smaller zijn en ook talrijk in grassig open duin voorkomen. Een bekende 'neef' van de duimuntvlinder is het muntvlindertje (*Pyrausta aurata*) die in veel tuinen voorkomt maar in het open duin vrijwel niet te vinden is. Dit heeft alles te maken met de waardplant: onder andere munt en marjolein. Alhoewel de duimuntvlinder volgens de literatuur ook op deze waardplanten zou zitten, is de soort in het schrale duin gebonden aan tijm.

Duinsilenekokermot

Daar waar in het open duin veel nachtsilene of oorsilene staat is

hangt. De rups maakt een klein gaatje in het blad om vervolgens het bladweefsel van dat sileneblaadje op te eten. Na een eetactie die grofweg een ovale of ronde vlek oplevert, trekt de rups zich terug in de koker, kruipt iets verder het blad op en begint weer van voor af aan. De zogenaamde vlekmijs is ontstaan, een stukje blad zonder bladgroen met eigenlijk alleen nog maar het epidermis en daardoor strokleurig geel. De verspreiding van de duinsilenekokermot is nauw verbonden met de verspreiding van nachtsilene en oorsilene. Beide waardplanten zijn veel te vinden in het zogenaamde Zeedorpenlandschap rond de kustdorpen.

● Fijnzandvleugeltje.

Muizenoorvedermot

Op diverse plekken in het schrale open duin groeit muizenoor. Dit is de waardplant van één van de mooiere leden van de familie van de vedermotten (Pterophoridae), de muizenoorvedermot (*Oxyptilus pilosellae*). Deze vedermot is soms niet direct op de waardplant te vinden, maar zeker wel in de nabijheid, hangend in een grotere pol gras of in de lage kruipwilgjes. De fragiele vlinders hebben in tegenstelling tot veel andere microvlinders de voor vedermotten typische fors ingesnoerde voor- en achtervleugels, waardoor de voorvleugel uit twee segmenten en de achtervleugel uit drie segmenten lijkt te bestaan. Dit geeft, in combinatie met de lang 'behaarde' vleugelachtersranden, een geveerd uiterlijk.

Kustdikkopmot

Overdag zijn op bloeiende havikskruidsoorten, vlinders van de dikkopmottenfamilie (Scythrididae) te vinden. Dit zijn niet echt kleurrijke soorten en ze worden daardoor vaak over het hoofd gezien. De kustdikkopmot (*Scythris siccella*) is de meest algemene vertegenwoordiger van deze familie in het open duin. Hij komt voor in het Noordhollands Duinreservaat en op Vlieland. De soort is als rups

polyfaag, dat wil zeggen dat deze meerdere plantensoorten eet. In de literatuur worden onder andere havikskruid, weegbree, stalkruid en veldzuring genoemd. De vlinders zelf houden in ieder geval overdag niet zo van vliegen. Benader je een bloemhoofdje waar één of enkele van deze vlinders bij elkaar zitten, en je doet dat iets te onvoorzichtig, dan laten ze zich liever via de bloemkroonrand in de nabijgelegen vegetatie vallen en kruipen dan een stukje verder weg.

De ruigere delen van het open duin Prachtsmalsnuitje

Tussen de iets ruigere stukken in het open duin, waar kruipwilg, havikskruid en echt bitterkruid groeit, is met wat geluk het prachtsmalsnuitje (*Aethes tesserana*) uit de vegetatie op te jagen. In tegenstelling tot veel van de tot nu toe behandelde soorten is dit een nachtactieve soort, die zich overdag in de iets hogere, kruidenrijke vegetatie schuil houdt om niet aan rovers zoals roofvliegen of waterjuffers ten prooi te vallen. Het is een lid van de familie van de bladrollers (Tortricidae). Deze familie telt voor wat betreft de microvlinders de meeste soorten die in de duinen en in Nederland voorkomen. Het pracht-

smalsnuitje komt in duingebieden langs de gehele kust en op een paar plaatsen in Zuid-Limburg voor en is daarmee zeldzaam in Nederland.

Driedistelkaartmot

In ruigere delen is ook de driedistel (*Carlina vulgaris*) te vinden, een distelsoort die zowel in een beperkt deel van de Hollandse duinen als in Limburg groeit. Op deze plant leven de rupsen van de tot voor kort in Nederland uitgestorven gewaande driedistelkaartmot (*Agonopterix nanatella*). Deze microvlinder behoort tot de familie van de kaartmotten (Depressariidae) en wordt als imago vrijwel nooit gezien. De rups is makkelijker te vinden wanneer je weet hoe deze met de plant omgaat. Deze rups leeft van de bladeren van het rozet van de driedistel, waar de rups de zijkan-ten van een blad bij elkaar spint, zodat deze naar elkaar toe trekken en de iets lichtergroene onderkant van het blad de buitenkant van een koker gaat vormen. Hierin leeft de rups van het blad en wanneer hij is uitgegeten kiest hij een nieuw vers blad. Ook verpopt de rups in deze bladkoker. Om de rupsen te vinden is het zaak in mei naar driedistelrozetten te zoeken, die het liefst iets vrij staan en waarbij direct opvalt dat er lichtere bladonderkanten te

● Kustdikkopmot.

● Mineergangen van de windmineermot.

zien zijn en rolronde bladeren die al deels bruin afgestorven kleuren. Na goed speuren is gebleken dat de rups en dus de soort beslist niet zeldzaam is in de Noord-Hollandse duinen.

De duinmuntvlinder is in het schrale duin gebonden aan tijd.

Knopbiesparelmot

In voorgaand beschreven biotoop, maar dan in de nattere gedeelten, groeit knopbies. Ook aan deze gras-soort is weer een bijzonder klein en fraai microvliedertje gebonden, de knopbiesparelmot (*Glyphipterix schoenicolella*). In de zomer kan je tientallen van deze vliedertjes op en rond bloeiwijzen van de oudere pollen aantreffen. Vaak zitten ze halverwege een grasstengel en bewegen hun voorvleugeltjes op een typische manier iets naar buiten en weer terug, omdat ze deze met hun achterpootjes een beetje naar buiten duwen. Waarom ze dit doen is niet geheel duidelijk, maar mogelijk heeft het iets met de voortplanting te maken.

Windmineermot

Daar waar tussen de ruigte de akkerwinde kronkelt, maak je kans de mijnen van de windmineermot (*Stigmella freyella*) te vinden.

Mijnen zijn gangetjes in het blad die de rupsjes uitvreten en vaak met een kenmerkend poepspootje vullen. Voor de dwergmineermotten (Nepticulidae), waar de windmineermot toe behoort, is dit zoeken

naar mijnen op de waardplant vaak de enige manier om de soort voor een bepaald gebied aan te tonen. Tot voor kort was de soort alleen uit Zeeland en Zuid-Holland bekend, maar na goed zoeken bleek hij ook op meerdere plaatsen in en langs het Noordholland Duinreservaat aanwezig te zijn. Dit zijn de eerste waarnemingen van deze soort uit Noord-Holland en betreft de meest noordelijke vindplaatsen van de soort in ons land. De windmineermot kan volgens de literatuur ook op haagwinde en zeewinde aangetroffen worden, maar in het Noordhollands Duinreservaat zijn ze daar niet op gevonden.

Prachtmot

De laatste soort betreft de prachtmot (*Oncocera semirubella*). Dit is een lid van de lichtmotten familie (Pyralidae). En inderdaad is dit een prachtige mot met mooie roze en mosterdgele kleuren. De soort is in

Noord-Holland zeer zeldzaam en slechts op enkele plaatsen gevonden. Op de Waddeneilanden, in het Lauwersmeergebied en met name op de kalkgraslandhellingen in Zuid-Limburg is de prachtmot veel algemener. De vlinder is bij ons alleen in de duinen ten noorden van Bergen aan Zee aangetroffen. Ondanks dat rode klaver de waardplant is, moet het milieu blijkbaar aan bepaalde eisen voldoen wil de prachtmot er voorkomen.

Wanneer men oog heeft voor detail, blijken er vele mooie pareltjes in het open duin van Noord-Holland te leven. De hierboven beschreven soorten zijn slechts een klein deel uit het pallet van soms in Nederland zeer zeldzame soorten. En het mooie is dat er nog veel te ontdekken is op dit speciale gebied.

Arnold Wijker
Bergstraat 39
1931EN Egmond aan zee
caryocolum@gmail.com

Bronnen

www.microlepidoptera.nl
www.lepiforum.de
www.bladmineerders.nl
www.telmee.nl